

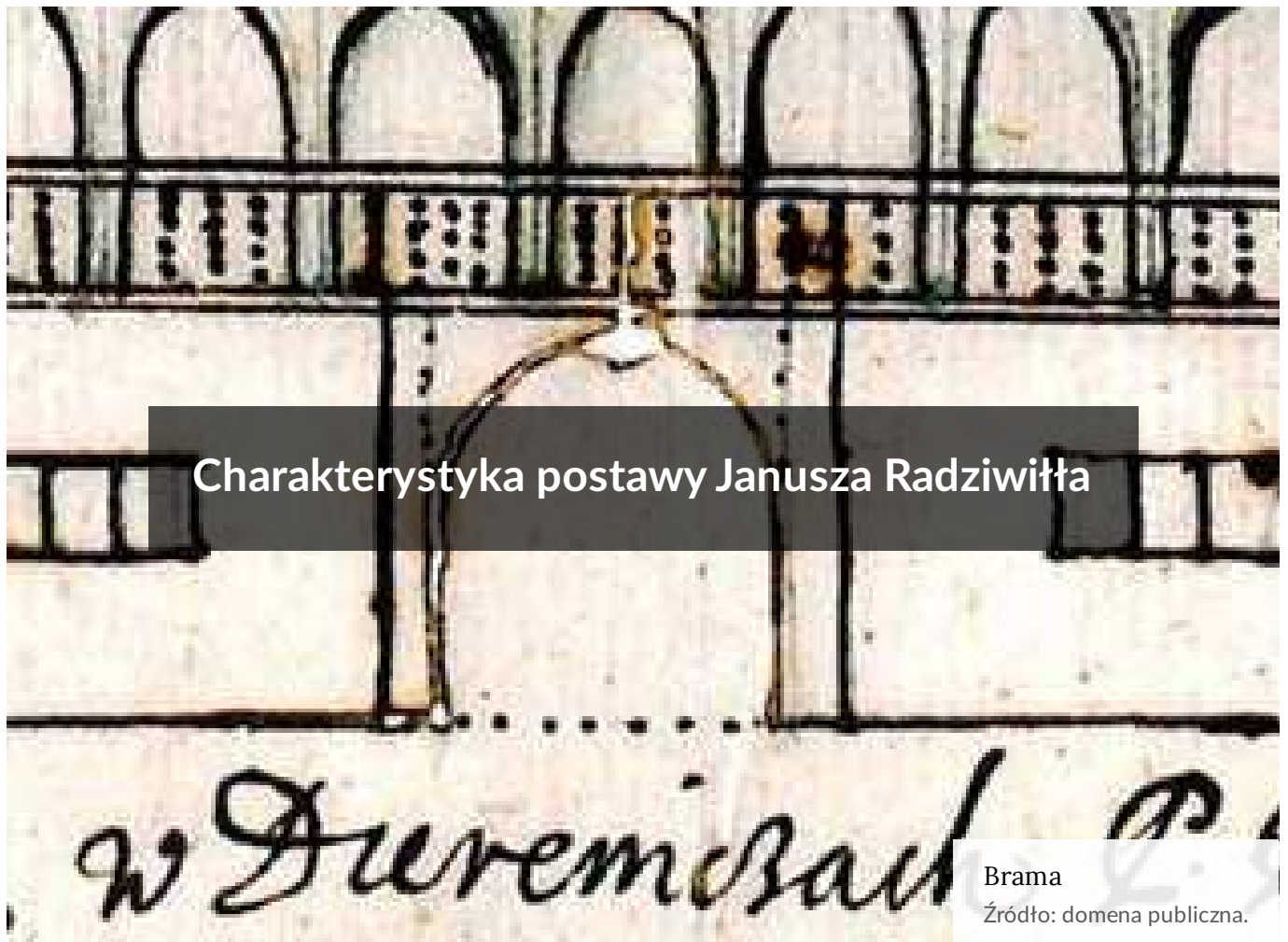
Charakterystyka postawy Janusza Radziwiłła

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Audiobook](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Stanisław Mackiewicz, *Dom Radziwiłłów*, Warszawa 1990, s. 99–100.
- Źródło: Henryk Sienkiewicz, *Potop*, t. 1, Warszawa 2003, s. 275–278.
- Źródło: Henryk Sienkiewicz, *Potop*, t. 2, Warszawa 2003, s. 475–477.

Charakterystyka postawy Janusza Radziwiła

w Juremiasach

Brama

Źródło: domena publiczna.

Janusz Radziwiłł to postać historyczna, wielki hetman litewski, kluczowa postać konfliktu polsko-szwedzkiego. Henryk Sienkiewicz, zachowując podstawowe elementy jego biografii, wzbogacił ją o elementy fikcyjne, tworząc tym samym niezwykle silną literacką osobowość.

Jakie jest znaczenie tej postaci w powieści? Jak zinterpretować zachowania, postawy i przemyślenia Radziwiłła, by zrekonstruować jego charakter i system wartości? Co postać ta mówi nam o znaczeniu ludzkich wyborów?

Twoje cele

- Scharakteryzujesz postać Janusza Radziwiłła w powieści *Potop* Henryka Sienkiewicza.
- Ocenisz działania i system przekonań Radziwiłła.
- Określisz rolę i znaczenie postaci Radziwiłła w powieści Sienkiewicza.

Przeczytaj

Janusz Radziwiłł prawdziwy

Janusz Radziwiłł

Źródło: domena publiczna.

Janusz Radziwiłł (1612-1655) – książę, hetman wielki litewski, wojewoda wileński pełniący wiele różnorodnych i istotnych funkcji państwowych. Pochodził z zamożnej rodziny [magnatów](#) litewskich o wielowiekowej tradycji. Dlatego otrzymał gruntowną edukację za granicą Polski: studiował m.in. na uniwersytecie w Lipsku oraz w Lejdzie. W tym czasie kształcił się również w sztuce prowadzenia wojny. Po powrocie do kraju uformował swoją pierwszą chorągiew [husarską](#).

Janusz Radziwiłł podczas swojego życia umiejętnie łączył funkcje polityczne (był m.in. [podkomorzym](#) na dworze Władysława IV, posłem na ziemiach wileńskich, starostą żmudzkiem oraz

senatorem) i wojskowe. W 1646 r. przypadł mu zaszczytny tytuł hetmana polnego litewskiego. Wyróżnienie to otrzymał za wcześniejsze zasługi na polach bitew (brał udział m.in. w zwycięskiej dla Litwinów bitwie o Smoleńsk w 1633 r.). Już jako marszałek dowodzący armią Wielkiego Księstwa Litewskiego wsławił się zwycięskimi walkami z Kozakami. Podczas kampanii w 1651 r. rozbił wojska kozackie i zajął Kijów.

Kluczowe wydarzenia w biografii Janusza Radziwiłła zaczęły się od ataku wojsk rosyjskich na terytorium Rzeczypospolitej w 1654 r. Wobec przeważających sił nieprzyjaciela marszałek przegrał wiele kluczowych bitew, a także stracił strategicznie ważną twierdzę w Smoleńsku, a następnie w 1655 r. Wilno. Klęska ta i rozbięcie części wojsk litewskich bardzo mocno nadszarpnęły reputację Radziwiłła.

Równolegle na Polskę najechali Szwedzi. Radziwiłł widząc, że jego ojczyzna nie ma militarnych szans w starciu z dwoma potężnymi agresorami, postanowił 20

października 1655 r. w Kiejdanach podpisać słynną ugodę ze Szwedami. Układ ten został zawarty bez protekcji ówczesnego króla Jana Kazimierza, co formalnie uczyniło – dla lwiej części szlachty oraz króla Polski – z Radziwiłła zdrajcę, który oddał bez walki całe Wielkie Księstwo Litewskie królowi szwedzkiemu Karolowi Gustawowi X.

Od tego momentu Radziwiłł musiał toczyć bratobójcze walki z wieloma wielkimi polskimi rodami szlacheckimi (m.in. z Sapiehami). Pokonany w licznych potyczkach, ograbiony z majątku i uzależniony od wątpliwej szwedzkiej pomocy zmarł w nocy z 30 na 31 grudnia 1655 r. podczas przygotowań do obrony Tykocina przed armią Jana Kazimierza. Został prawdopodobnie otruty.

Daniel Schultz, *Portret Janusza Radziwiłła*, 1652–1654

Źródło: domena publiczna.

Sienkiewiczowska kreacja Janusza Radziwiłła

To głównie do tych faktów z życia Janusza Radziwiłła odnosi się Henryk Sienkiewicz w *Potopie*. Obecnie, wśród badaczy literatury oraz historyków, panuje jednoznaczne przekonanie, że autor *Latarnika* celowo przejawiał panującą ówczesnie złą sytuację w kraju. W swojej powieści przedstawił on tragiczny (nie do końca zgodny z prawdą historyczną) obraz kondycji Rzeczypospolitej w czasie najazdu Szwedów.

Tendencyjnie i niesprawiedliwie potraktował także Sienkiewicz samego Radziwiłła. W *Potopie* Radziwiłł przedstawiony jest jako zadufany w sobie, [makiaweliczny](#) i pyszny magnat, którego głównym marzeniem jest objęcie tronu kosztem zdrady własnego narodu. Pisarz kompletnie pominął skomplikowaną sytuację polityczną, wobec której stanął wówczas marszałek litewski. W kontekście jednoczesnego zagrożenia ze strony dwóch potężnych najeźdźców, Radziwiłł najprawdopodobniej celowo podjął się wyrafinowanej gry politycznej, której częścią miał być niesławny układ ze Szwedami w Kiejdanach.

” Stanisław Mackiewicz

Dom Radziwiłłów

Sienkiewicz kochał Radziwiłłów, bo właśnie uosabiali w jego oczach Polską majestatyczność, ale nie był w stanie wyzbyć się pewnego anachronizmu w ocenie polityki Janusza Radziwiłła (...) Nie doceniał dwóch czynników: po pierwsze tego, że Litwa w 1655 r. jeszcze całkowicie Polską nie była. Stąd Radziwiłł mógł mieć przymus moralny nie pozwalający na gubienie Litwy dla ratowania Polski. (...) Sienkiewicz nie tylko nie docenia, iż Radziwiłł miał nie tylko prawo, lecz i obowiązek, według poglądów swych czasów, do troszczenia się o Litwę bardziej niż o Polskę; Sienkiewicz nie docenia także grozy położenia Litwy w lipcu 1655 r. (...) Oto Opaliński stworzył wojsku szwedzkiemu drogę do podboju Korony, to jest Polski, a na Litwie wojska rosyjskie zajęły i spaliły cały nieomal kraj z wyjątkiem jego części zachodniej. Wiemy przecież, że radziwiłłowski Nieśwież bronił się wtedy, oblężony i otoczony przez Rosjan. Hetman litewski stanął więc przed dylematem: wojna na dwa fronty czy też rozejm ze Szwedami i uderzenie na Rosję. Wybrał to drugie i my go z tego rozgrzeszamy. Sienkiewicz przeciwnie. Uważa, że Januszem Radziwiłłem kierowało nie poczucie obowiązku i obawa przed wojną na dwa fronty, lecz ambicja i tylko ambicja.

Źródło: Stanisław Mackiewicz, *Dom Radziwiłłów*, Warszawa 1990, s. 99–100.

Wystąpił błąd

Nagranie nawiązujące do lekcji z fragmentem *Potopu* H. Sienkiewicza.

Po odjeździe posłów i wojewody wendeńskiego ksiązę chwycił brzemienne troskami czoło w obie dłonie i począł chodzić szybkimi krokami po komnacie... [...] Straszliwy niepokój targał duszę Radziwiła.

Zdawało mu się chwilami, że prócz niego jest jeszcze ktoś i chodzi za nim, i szepce mu do ucha: „Opuszczenie, ubóstwo, a do tego hańba...” Wszakże on, wojewoda wileński i hetman wielki, już był zdeptany i upokorzony! Kto by przypuszczał wczoraj, że w całej Koronie i Litwie, ba! w całym świecie, znajdzie się człowiek, który by śmiał zakrzyknąć mu do oczu: „Zdrajca!” [...] Może, gdyby wszedł do owej sali, w której odbywała się uczta, usłyszałby jeszcze, jak echo wśród gzymsów i pod sklepieniami powtarza: „Zdrajca! Zdrajca!” I gniew szalony, wściekły chwycił chwilami za pierś oligarchy. Nozdrza jego rozdymały się, oczy ciskały błyskawice, żyły występowały na czole. Kto tu śmie stawiać opór jego woli?... Rozszalała myśl stawiała mu przed oczy obraz kar i mąk dla buntowników, którzy ośmielili się nie iść jak pies za jego nogami. [...]

W komnacie pociemniało, bo na knotach świec osiadły grzyby, jeno przez okna wpływało srebrne światło księżyca. Radziwiłł wpatrzył się w te blaski i zamyślił się głęboko. Z wolna poczęło się coś mącić w tych blaskach, wstawały jakieś postacie i coraz ich było więcej, aż w końcu ujrzał ksiązę jakoby wojska idące ku sobie z górnych szlaków szeroką księżycową drogą. Idą pułki pancerne, husarskie i lekkie

petyhorskie, las chorągwi płynie nad nimi, a na czele jedzie jakiś człowiek bez hełmu na głowie, widocznie triumfator wracający po wojnie zwycięskiej. Cisza naokoło, a książę słyszy wyraźnie głos wojska i ludu. „Vivat defensor patriae! vivat defensor patriae!” [wivat defensor patrie] Wojska zbliżają się coraz więcej; już twarz wodza można rozpoznać. Buławę trzyma w ręku; z liczby buńczuków poznać, że to hetman wielki.

– W imię Ojca i Syna! – woła książę – to Sapieha, to wojewoda witebski! A gdzie ja jestem? – i co mnie przeznaczono?

– Hańbę! – szepce sumienie.

– Litwę! – odpowiada pycha.

Źródło: Henryk Sienkiewicz, *Potop*, t. 1, Warszawa 2003, s. 275–278.

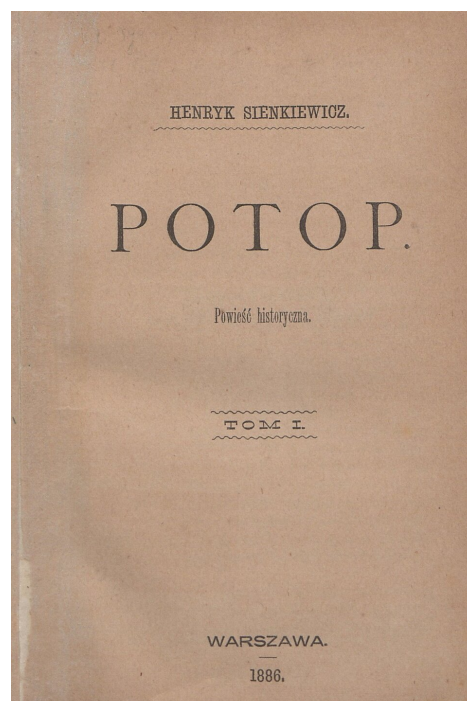
” Henryk Sienkiewicz

Potop

Wystąpił błąd

Nagranie nawiązujące do lekcji z fragmentem *Potopu* H. Sienkiewicza.

I widział ów książę cały swój upadek, całą nędzę i poniżenie, widział ów dawny wojownik zwycięzca całą klęskę, i cierpienia jego były tak niezmierne, że chyba z jego grzechami mogły się porównać. Bo prócz tego, jako [Oresta erynie](#), tak jego szarpały wyrzuty sumienia, a nie było nigdzie na świecie takowej świątyni, do której mógłby się przed nimi schronić. [...] Gdy nieprzyjaciele naszli ojczyznę ze wszystkich stron, gdy nad jej losem nieszczęsnym, nad jej bólami i krwią przelaną litowały się obce narody – on, hetman wielki litewski, zamiast ruszyć w pole, zamiast poświęcić jej ostatnią kroplę krwi, zamiast świat zdziwić jak [Leonidas](#), jak [Temistokles](#), zamiast zastawić ostatni [kontusz](#) jak Sapieha, związał się z jednym z nieprzyjaciół i przeciwko matce, przeciwko własnemu panu podniósł świętokradzką rękę i ubroczył we krwi bliskiej, drogiej... On to wszystko uczynił, a teraz jest u kresu nie tylko hańby, ale i życia, porachunku bliski, tam, na tamtej stronie... Co go tam czeka?

Włos jeżył mu się na głowie, gdy o tym myślał. Bo gdy podnosił rękę na ojczyznę, sam sobie wydawał się w stosunku do niej wielki, a teraz zmieniło się wszystko. Teraz on zmałał, a natomiast ta Rzeczpospolita, wstając z prochu i krwi, wydawała mu się jakaś wielka i coraz większa, grozą tajemniczą pokryta, świętego majestatu pełna, straszna. I rosła ciągle jeszcze w jego oczach, i olbrzymiała coraz więcej. Czuł się wobec niej prochem i jako książę, i jako hetman, i jako Radziwiłł. [...] Gdy te myśli huczały mu w głowie, strach go brał przed tą matką, przed tą Rzeczpospolitą, bo nie poznawał jej rysów, tak dawniej dobrotliwych i łagodnych. Duch się w nim łamał i w piersiach zamieszkało mu przerażenie. Chwilami myślał, że otacza go całkiem inny kraj, inni ludzie. Przez oblężone mury dochodziło to wszystko, co się w oblężonej Rzeczypospolitej działo, a działy się rzeczy dziwne

i przerażające. Rozpoczęła się wojna na śmierć i życie przeciw Szwedom i zdrajcom – tym straszniejsza, że przez nikogo nie przewidywana. Rzeczpospolita poczęła karać. Było w tym coś z gniewu bożego za obrażony majestat. [...]

Wtedy po raz pierwszy spadła zasłona z jego oczu i ujrzał odmienioną twarz ojczyzny, już nie matki, ale karzącej królowej. [...] Wszyscy, którzy pozostali jej wierni i służyli z serca i duszy, poszli w górę i wyrastali coraz bardziej, kto przeciw niej grzeszył – upadał.

„Więc nie wolno myśleć nikomu – mówił sobie książę – ni o wyniesieniu własnym, ni rodu swego, jeno żywot, siły i miłość trzeba jej ofiarować?”

Źródło: Henryk Sienkiewicz, *Potop*, t. 2, Warszawa 2003, s. 475–477.

Słownik

kontusz

(węg. *köntös*) – staropolski wierzchni strój męski, długa suknia zapinana z przodu, z rozciętymi rękawami (definicja na podstawie słownika PWN)

magnat

(łac. *magnatus* – dostojnik) – przedstawiciel najwyższej warstwy stanu szlacheckiego w państwie polsko-litewskim XVI–XVIII w., w Królestwie Węgier – XV–XIX w.

makiawelizm

(od nazwiska Niccolo Machiavellego) – postępowanie w myśl zasady „cel uświęca środki”, brak skrupułów, cynizm, przewrotność w realizowaniu zamiarów uznanych za właściwe

Audiobook

Konstruowanie pracy na temat:

Wykorzystując przytoczone fragmenty *Potopu* Henryka Sienkiewicza oraz znajomość całego utworu, scharakteryzuj postawę Janusza Radziwiła.

Polecenie 1

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 2

Dokonaj oceny postawy Radziwiła wobec innych postaci powieści. Rozważ słuszność moralnych postaw i wyborów, których dokonał.

Audiobook

Polecenie 1

Przypomnij sobie informacje na temat mowy niezależnej i mowy pozornie zależnej. Następnie ustal to rozróżnienie w monologu wewnętrznym Radziwiłła oraz określ funkcjonalność tego użycia.

Dla zainteresowanych

Kwestia mowy niezależnej i pozornie zależnej została omówiona przy interpretacji powieści *Cudzoziemka*. Sprawdź, w jaki sposób.

[Cudzoziemka jako powieść psychologiczna](#)

Polecenie 2

Na podstawie treści audiobooka i twojej znajomości powieści H. Sienkiewicza podaj możliwe przyczyny oraz intencje postępowania Radziwiłła.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Ćwiczenie 1

Ćwiczenie 2

Wyjaśnij, jakie znaczenie dla charakterystyki postaci Radziwiłła może mieć kontekst historyczny.

Praca domowa

Sformułuj szczegółową, liczącą co najmniej 250 słów, charakterystykę Janusza Radziwiłła.

Dla nauczyciela

Autor: Maria Gniłka-Somerlik

Przedmiot: Język polski

Temat: Charakterystyka postawy Janusza Radziwiła

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;

2) rozpoznaje konwencje literackie i określa ich cechy w utworach (fantastyczną, symboliczną, mimetyczną, realistyczną, naturalistyczną, groteskową);

3) rozróżnia gatunki epickie, liryczne, dramatyczne i synkretyczne, w tym: gatunki poznane w szkole podstawowej oraz epos, odę, tragedię antyczną, psalm, kronikę, satyrę, sielankę, balladę, dramat romantyczny, powieść

poetycką, a także odmiany powieści i dramatu, wymienia ich podstawowe cechy gatunkowe;

4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię; określa ich funkcje;

8) wykazuje się znajomością i zrozumieniem treści utworów wskazanych w podstawie programowej jako lektury obowiązkowe;

9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;

10) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania: świata przedstawionego (fabuły, bohaterów, akcji, wątków, motywów), narracji, sytuacji lirycznej; interpretuje je i wartościuje;

14) przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;

15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;

16) rozpoznaje obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe; określa ich rolę i związek z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania własnego systemu wartości.

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

4) określa wpływ starożytnego teatru greckiego na rozwój sztuki teatralnej; rozumie pojęcie katharsis i charakteryzuje jego rolę w kształtowaniu odbioru dzieła;

II. Kształcenie językowe.

1. Gramatyka języka polskiego. Uczeń:

1) wykorzystuje wiedzę z dziedziny fleksji, słowotwórstwa, frazeologii i składni w analizie i interpretacji tekstów oraz tworzeniu własnych wypowiedzi;

4. Ortografia i interpunkcja. Uczeń:

1) stosuje zasady ortografii i interpunkcji, w tym szczególnie: pisowni wielką i małą literą, pisowni łącznej i rozłącznej partykuły nie oraz partykuły -bym, -byś, -by z różnymi częściami mowy; pisowni zakończeń -ji, -ii, -i ; zapisu przedrostków roz-, bez-, wes-, wz-, ws-; pisowni przyimków złożonych; pisowni nosówek (a, ę) oraz połączeń om, on, em, en ; pisowni skrótów i skrótowców;

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Elementy retoryki. Uczeń:

1) formułuje tezy i argumenty w wypowiedzi ustnej i pisemnej przy użyciu odpowiednich konstrukcji składniowych;

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;

3) reaguje na przejawy agresji językowej, np. zadając pytania, prosząc o rozwinięcie lub uzasadnienie stanowiska, wykazując sprzeczność wypowiedzi;

IV. Samokształcenie.

1. rozwija umiejętność pracy samodzielnej między innymi przez przygotowanie różnorodnych form prezentacji własnego stanowiska;

2. porządkuje informacje w problemowe całości poprzez ich wartościowanie; syntetyzuje poznawane treści wokół problemu, tematu, zagadnienia oraz wykorzystuje je w swoich wypowiedziach;

Lektura obowiązkowa

25) Henryk Sienkiewicz, Potop;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne. Uczeń:

- Zestawia biografię historycznej postaci Janusza Radziwiłła z postacią wykreowaną przez Henryka Sienkiewicza;
- wyjaśnia przyczynę kontrowersyjnych decyzji, jakie podjął hetman Radziwiłł;
- analizuje opinie otoczenia na temat Radziwiłła;
- formułuje rozszerzoną charakterystykę Janusza Radziwiłła.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- samouczek (tutorial).

Formy pracy:

- praca indywidualna.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją

Nauczyciel poleca uczniom, by przed lekcją przeczytali powieść *Potop* Henryka Sienkiewicza.

Faza wprowadzająca

Nauczyciel prezentuje uczniom „Wprowadzenie” do materiału oraz cele. Zapisuje temat na tablicy. Informuje uczniów, że lekcja będzie poświęcona na samodzielną pracę.

Faza realizacyjna

Praca z multimedium:

Uczniowie zapoznają się z samouczeniem (obie części „Audiobooka”). Wykonują polecenia i ćwiczenia przygotowujące do napisania rozszerzonej charakterystyki postaci Janusza Radziwiłła.

Faza podsumowująca

1. W fazie podsumowującej nauczyciel pyta uczniów o ich ewentualne wątpliwości, które pojawiły się podczas pracy z samouczeniem.
2. Nauczyciel informuje uczniów o pracy domowej. Ich zadaniem będzie sformułowanie charakterystyki postaci Janusza Radziwiłła według reguł

zaprezentowanych w samouczku. Nauczyciel może polecić uczniom użyteczne lektury i pomoce, które przydadzą się podczas pracy.

Praca domowa:

Sformułuj szczegółową, liczącą co najmniej 250 słów charakterystykę Janusza Radziwiła.

Materiały dodatkowe:

- *Jak przygotować i napisać interpretację? Poradnik*, dostępny na stronie: cke.gov.pl.
- *Janusz Radziwił. Zdrada czy ratunek za wszelką cenę?*, audycja radiowa poświęcona postaci Janusza Radziwiła, dostępna na stronie Polskiego Radia.

Wskazówki metodyczne:

Uczniowie mogą wykorzystać samouczek jako pomoc przy formułowaniu charakterystyki postaci.